ААТ «Белгазпрамбанк»
ААТ «Газпрам трансгаз Беларусь»
Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

ДЗЕСЯЦЬ СТАГОДДЗЯЎ МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ

ДЕСЯТЬ ВЕКОВ ИСКУССТВА БЕЛАРУСИ
TEN CENTURIES OF ART IN BELARUS

З музейных, прыватных збораў
і карпаратыўнай калекцыі
ААТ «Белгазпрамбанк»

Каталог выстаўкі
27.03–10.07.2014

МІНСК
ВЫДАВЕЦТВА «ЧАТЫРЫ ЧВЭРЦІ»
2014

УДК 7.03(476)
ББК 85.1(4Беи)
Д26

**Каталог выпускаецца па заказе
ААТ «Белгазпрамбанк»
у рамках карпаратыўнага праекта
«Арт-Беларусь»**

Кіраўнік карпаратыўнага праекта
Уладзімір Сажын

Аўтар канцэпцыі выстаўкі
Уладзімір Шчасны

Куратары арт-праекта:
Уладзімір Шчасны,
Надзея Усава

Каардынатар праекта
Іна Бушыла

Арганізатар выстаўкі
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
(генеральны дырэктар **Уладзімір Пракапцоў**)

Афармленне выстаўкі:
Любоў Лявонцьева (Ludi Architects, г. Санкт-Пецярбург),
Ігар Асоўскі (ТАА «Куб Икс», г. Санкт-Пецярбург),
Алена Матросава (г. Мінск),
Відутэ Павілаўскайтэ (Інстытут праектавання
і рэстаўрацыі помнікаў, г. Вільнюс)

Удзельнікі арт-праекта

ААТ «Белгазпрамбанк» (старшыня праўлення — В. Бабарыка)
ААТ «Газпрам трансгаз Беларусь» (генеральны дырэктар — У. Маёраў)
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь (генеральны дырэктар — У. Пракапцоў)
Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь (дырэктар — А. Рыжкоў)
Нацыянальны гісторыка-культурны музей-запаведнік «Нясвіж» (дырэктар — С. Клімаў)
Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік (дырэктар — Т. Джумантаева)
Нацыянальная бібліятэка Беларусі (дырэктар — Р. Матульскі)
Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны (дырэктар — М. Скобелеў)
Барысаўскі дзяржаўны аб'яднаны музей (дырэктар — А. Раховіч)
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (рэктар — С. Абламейка)
Веткаўскі музей народнай творчасці імя Ф. Р. Шклярава (дырэктар — Г. Нячаева)
Віцебскі абласны краязнаўчы музей (дырэктар — Г. Савіцкі)
Галерэя мастацкага шкла і керамікі «VAIVA» (г. Мінск, дырэктар — Л. Чарняк)
Гісторыка-культурны музей-запаведнік «Заслаўе» (дырэктар — М. Паграноўскі)
Гомельскі палацава-паркавы комплекс (генеральны дырэктар — А. Госцеў)
Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі (в. а. дырэктара — А. Рыбак)
Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей (дырэктар — Ю. Кітурка)
Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы (дырэктар — А. Ляшкевіч)
Дзяржаўны музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры (дырэктар — З. Кучар)
Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (дырэктар — В. Даніловіч)
Карцінная галерэя імя Я. Я. Майсеенкі (г. Буда-Кашалёва Гомельскай вобласці; дырэктар — Л. Жукава)
Магілёўскі абласны мастацкі музей імя П. В. Масленікава (дырэктар — А. Хахракоў)
Музей гісторыі Магілёва (дырэктар — А. Бацюкоў)
Музей гісторыі і культуры яўрэяў Беларусі (дырэктар — В. Акапян)
Мінскі абласны краязнаўчы музей (г. Маладзечна; дырэктар — Т. Лянкевіч)
Музей Беларускага Палесся (г. Пінск; дырэктар — І. Дзямчук)
Полацкі Спаса-Еўфрасіннеўскі жаночы манастыр (настаяцельніца — ігумення Еўдакія (Ляўшук))
Смаргонскі гісторыка-краязнаўчы музей (дырэктар — Л. Белуш)
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (дырэктар — А. Лакотка)
Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (дырэктар — А. Груша)
Сядзібна-паркавы комплекс «Панскі маёнтак Сула» (в. Сула Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці; дырэктар — А. Запольскі)
Парафія касцёла Нараджэння Найсвяцейшай Панны Марыі ў в. Кемелішкі Астравецкага раёна (ксёндз Раман)
Парафія касцёла Святой Тройцы ў г. п. Ружаны Пружанскага раёна (ксёндз Януш Пуліт)
ТДА «Выдавецтва "Чатыры чвэрці"» (дырэктар — Л. Анцух)

Арганізатары праекта выказваюць асаблівую ўдзячнасць Паўлу, Мітрапаліту Мінскаму і Слуцкаму, Патрыяршаму Экзарху ўсяе Беларусі

ШКОЛА
Ю. ПЭНА Ў ВІЦЕБСКУ

ШКОЛА Ю. ПЭНА В ВИТЕБСКЕ

THE Y. PEN SCHOOL IN VICEBSK

«Вы першы ў Віцебску. Горад не зможа вас забыць...» Ю. Пэн і яго школа

«І я ведаю, колькіх яшчэ ў Віцебску і ва ўсёй губерні юнакоў Вы лёсы вырашалі. Ваша менавіта майстэрня першая ў горадзе вабіла дзясяткі гадоў. Вы першы ў Віцебску. Горад не зможа Вас забыць. Вы выхавалі вялікае пакаленне яўрэйскіх мастакоў», — пісаў Марк Шагал, віншуючы Юрыя (Юдаля) Майсеевіча Пэна з 25-годдзем яго дзейнасці ў Віцебску.

Прыватная школа Ю. Пэна была не адзінай падобнай установай у «беларускіх губернях»: крыху пазней у Мінску з'явіліся блізкія па накіраванасці школы Я. Кацэнбогена (1903), Я. Кругера (1904), І. Яроменкі (1906). Але ні гэтым педагогам, ні іх вучням не ўдалося аказаць такога ўплыву на развіццё беларускага і нават сусветнага мастацтва, як гэта зрабілі Ю. Пэн і яго выхаванцы.

Пра феномен Ю. Пэна напісана нямала, але наўрад ці калі-небудзь атрымаецца раскрыць загадку педагагічнага дару мастака. Якім чынам чалавек, які скончыў курс Акадэміі мастацтваў у Пецярбургу са сціплым званнем «некласны мастак», аказаўся першым настаўнікам цэлай плеяды прызнаных майстроў, еўрапейскіх знакамітасцей?

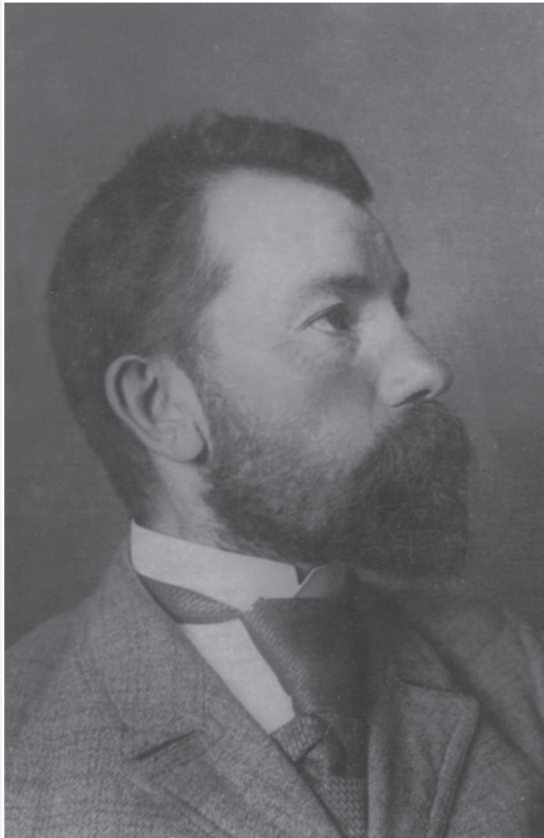
Вядома, адыгралі ролю адданасць Ю. Пэна мастацтву і шчырае жаданне перадаць гэтае пачуццё вучням, самаадданае служэнне сваёй школе.

Юрый Майсеевіч нарадзіўся ў невялікім мястэчку Нова-Аляксандраўск Ковенскай губерні (цяпер — Зарасай, Літва). Як указваецца ў пасведчанні, выдадзеным у 1881 г. мясцовым рабінам, адбылося гэта 24 мая (5 чэрвеня па новым стылі) 1854 г. Юрый Майсеевіч успамінаў, што першы яго малюнак быў зроблены выпадкова, у хедэры: ён разззлаваўся на дачку рэбэ і намаляваў прама на сцяне храма, як яна нясе вёдры з вадой на каромысле. Нягледзячы на рэлігійныя забароны, навакольныя памяркоўна ставіліся да захаплення хлопчыка, і яго аддалі на навучанне да маляра ў Дынабург (цяпер — Даўгаўпілс, Латвія).

Пасталеўшы, Ю. Пэн марыў пра паступленне ў Акадэмію мастацтваў у Пецярбургу і, прайшоўшы праз усе перашкоды, якімі было пазначана ў той час знаходжанне яўрэя па-за мяжой аседласці, у жніўні 1881 г. быў прыняты вольным слухачом у акадэмію, а ў маі наступнага года залічаны вучнем. Сярод выкладчыкаў акадэміі Юрый Майсеевіч асабліва вылучаў Паўла Пятровіча Чысцякова: «Вобраз яго перада мною і да гэтага часу яркі. Я не магу ўзгадаць ніводнага выпадку, каб П. П. каго-небудзь пакрыўдзіў. Ён заўсёды быў самым шчырым сябрам, старэйшым таварышам для студэнтаў, а таму ён мог увесь свой педагагічны сэнс, усе свае веды ў мастацтве выявіць у справе» [1].

Пасля заканчэння ў 1886 г. акадэміі Ю. Пэн неўзабаве вярнуўся ў Нова-Аляксандраўск, затым перабраўся ў Дынабург, жыў у Рызе, потым пяць гадоў правёў у маёнтку барона Корфа ў Крэйцбургэ (цяпер — Екабпілс, Латвія) і, нарэшце, з 1896 г. пасяліўся ў Віцебску.

Чаму ж выбар Ю. Пэна выпаў на Віцебск? Ні ў культурным, ні ў эканамічным развіцці цэнтр губерні не пераўзыходзіў знаёмы мастаку з дзяцінства павятовы Дынабург-Дзвінск. На пачатку 1890-х гг. Дынабург нават меў большую колькасць жыхароў — 73 тыс. — супраць 59 тыс. у Віцебску. Зручная сувязь з Санкт-Пецярбургам, Рыгай, Вільняй, тэатр, бібліятэкі... І ўсё-такі Віцебск... Можа быць, адказ на гэтае пытанне дасць сам мастак: «Люблю, ці разумееце, Віцебск. Ды і як гэты горад не любіць! Прыгожая задуменная рака з абрывістымі берагамі... А цэрквы ў нас у горадзе ўвогуле не падобныя

Ю. Пэн. Фота 1905 г.

Ю. Пэн. Вуліца ў Віцебску. 1890–1900-я гг.

на смаленскія!.. Разумееце, я люблю партрэтнасць горада. Кожны горад мусіць мець свой партрэт. Дык вось, наш Віцебск адрозніваецца ад усіх гарадоў менавіта сваім тварам…» [2].

Так ці інакш, але выбар быў зроблены.

У лістападзе 1897 г. Ю. Пэн атрымаў пасведчанне віцебскага губернатара на права адкрыцця ў Віцебску школы жывапісу і малявання. Захавалася рэкламная афіша аб адкрыцці школы, дзе паведамляецца: «Праграма заняткаў абумоўліваецца веданнем і ўменнем кожнага абітурыента. Прадметы навучання: маляванне геаметрычных целаў, арнаментаў і гіпсавых фігур і пісанне фарбамі з натуры. Заняткі будуць праходзіць па раніцах і вечарах. <…> Плата за навучанне — месячная, за ранішнія курсы па 8 р. у месяц, а за вячэрнія — па 5 руб. у месяц. Школа абстаўлена ўсімі неабходнымі прыстасаваннямі».

Як вынікае з афішы, навучанне будавалася па акадэмічнай сістэме, але з індывідуальным падыходам. Вядомы беларускі скульптар З. Азгур успамінаў пра вучобу ў Юрыя Майсеевіча: «Пэн быў вельмі настойлівы. Не адыходзіў ад вучня да таго часу, пакуль не прымусіць зрабіць так, як патрабуецца. Таму мне здавалася, што навучыцца маляванню і жывапісу ў Пэна вельмі цяжка. Ён ламаў юнацкае "я" і падпарадкоўваў сваёй волі. Кожны вучань павінен быў па-рабску выконваць яго ўказанні. Але затое, калі малюнак выходзіў, — якая радасць была ў Пэна. Ён частаваў нас цукеркамі і гарбатай, вадзіў на прагулкі па "самым лепшым у свеце" горадзе».

«Ламаць юнацкае "я"» — ці можна так казаць пра чалавека, які стаў першым настаўнікам для такіх розных мастакоў і скульптараў, як Марк Шагал і Абель Пан (Феферман), Эль Лісіцкі і Саламон Юдовін, Восіп Цадкін, Оскар Мешчанінаў, Давід Якерсон і Заір Азгур? Які ўмеў убачыць талент і падтрымаць яго яшчэ ў зародку? Так, у іх былі розныя шляхі ў мастацтве, і Пэн не заўсёды разумеў і прымаў творчасць сваіх вучняў, але сувязь з імі і памяць пра іх захоўвалася доўгія гады, нягледзячы на межы і адлегласці.

Заняткі праходзілі на кватэры Ю. Пэна ў доме № 1 па Вялікай Магілёўскай вуліцы непадалёк ад Саборнай плошчы, у цэнтры горада. У школе навучалася ад 10 да 25 чалавек адначасова. Спісы вучняў не складаліся, але ўвогуле за саракагадовую педагагічную дзейнасць Юрыя Майсеевіча вядомая колькасць яго вучняў дасягала 100 чалавек [3].

У ліку самых знакамітых вучняў Ю. Пэна гэтага перыяду — Марк Шагал і Восіп Цадкін.

Марк Шагал — выхадзец з небагатай сям'і дробных гандляроў. Дзіўная цяга да мастацтва прывяла маладога чалавека ў школу Ю. Пэна, але гэтак жа дзіўная самабытнасць яго таленту не дазваляла надоўга затрымлівацца ў любых «школах»: мастацкай школе Таварыства заахвочвання мастацтваў, прыватнай школе жывапісу і малявання С. Зейдэнберга, прыватнай мастацкай школе Е. Званцавай у Пецярбургу, акадэміях Ла Палет і Гранд Шам'ер у Парыжы… Віцебскія ўскраіны з пахілымі хацінкамі, храмы, што ўзвышаюцца над горадам, мост, які злучае берагі Заходняй Дзвіны, невялікае мястэчка Лёзна і насельнікі гэтых месцаў з іх каларытам і дзівацтвамі… Усё гэта ўвабраў Марк Шагал і пранёс праз сваё жыццё і творчасць. Апынуўшыся вясной 1911 г. у Парыжы, па словах Г. Ахматавай, мастак прывёз туды «свой чароўны Віцебск» і абвясціў Парыж «сваім другім Віцебскам»!

Сапраўды, Парыж стаў для Шагала другой радзімай, тут у «Вуллі» — «плавільным катле» мастацтваў — яго фарбы набылі новае гучанне, тут ён атрымаў першае прызнанне.

14 сакавіка 1914 г. у газеце «Кіеўская думка» з'явіўся артыкул А. Луначарскага пра наведванне майстэрні М. Шагала ў Парыжы: «Калі ён працуе, неспасціжным для яго шляхам яго капрызы або густы, калі хочаце — нешта падсвядомае падштурхоўвае яго: "Чаму нельга? — З-за чаго не?" Чаму не зрабіць фіялетавую карову? Чаму не адлюстраваць, як чалавек ходзіць па столі? Чаму не разбіць неба на некалькі няроўных трохвугольнікаў і не зафарбаваць кожны, як на душу ўзыдзе? Шагал капрызіць, гуляе, але яму здаецца, што ён не можа інакш». Ілюстрацыяй да гэтых слоў вядомага крытыка можа служыць гуаш М. Шагала «Лунацік» (1911–1912, калекцыя Белгазпрамбанка) — яркія чыстыя фарбы, мужчына, які робіць крок з даху дома насустрач поўні з чалавечым абліччам…

Закаханыя, што плывуць па небе над цёмным Віцебскам, і старадаўні гадзіннік з маятнікам, певень з велізарным і сумным вокам… Фантастычны космас фарбаў жывапіснага палатна «Гадзіннік на палаючым небе» (1947–1950, калекцыя Белгазпрамбанка) прымушае разглядаць яго кожны міліметр, забываць пра вобразы карціны і дзівіцца: няўжо гэта зроблена чалавекам? Так, М. Шагал раз за разам паўтарае знойдзеныя ім вобразы, трансфармуючы свае тварэнні ў бясконцы карагод таямніцы, трывогі, надзеі і любові.

Ю. Пэн у сваёй кватэры-майстэрні. Фота канца 1920-х — пачатку 1930-х гг.

Пасля Другой сусветнай вайны М. Шагал становіцца сусветна вядомым, яго творчасць надзвычай разнастайная: афорт, літаграфія, кераміка, вітраж, габелен, мазаіка…

Святло, блакіт неба і мора, яркія кветкі, Сэн-Поль-дэ-Ванс з вежай, што імкнецца да неба, закаханыя ў касцюмах Адама і Евы, дзіўная істота з чалавечым целам і аслінай галавой з букетам яркіх кветак (спакуснік?), вытанчаныя карункі шагалаўскіх «Закаханых» (1981, калекцыя Белгазпрамбанка). Гэты перыяд творчасці М. Шагала прынята называць «міжземнаморскім»: мастак жыве на Лазурным беразе Францыі, з 1949 г. — у Вансе, а з 1966-га — у суседнім Сэн-Поль-дэ-Вансе, дзе і скончыліся дні майстра.

Восіп Цадкін у адрозненне ад М. Шагала, хутчэй, імкнуўся ўтаіць гісторыю свайго паходжання і зліцца з плынню еўрапейскай культуры [4]. Так, скульптар называў месцам свайго нараджэння Смаленск. Хоць Ю. Пэн і прылічае В. Цадкіна да сваіх вучняў, але амаль адзіным пацвярджэннем гэтага з'яўляецца паштоўка з тэкстам: «Дарагі Юрый Майсеевіч, як жывяце-пажываеце? Я салдат у Рускім Амбулансе ў Францыі і пішу з фронту. Як і што жывяце, робіце? Як нашы сябры — Лісіцкі, Любакоў, Мозель, Меклер і Шагал жывуць? Богам прашу, адкажыце. Буду так рады даведацца што[сьці] пра ўсіх… Ці працуеце Вы і што робіце? Напішыце. Ваш Цадкін». Паштоўка адаслана з экспедыцыйнага корпуса рускай арміі ў Францыі і датавана 16 лістападам 1916 г.

Так ці інакш, Цадкіна з Віцебскам звязвае многае. Тут жылі яго дзед і дзядзька. Будучы скульптар

вучыўся разам з Маркам Шагалам у Віцебскім гарадскім вучылішчы (1900–1904). А пазней прыязджаў з Англіі на летнія вакацыі. З летам жа 1909 г. звязваецца апошні прыезд Цадкіна ў Расію, відавочна, і ў Віцебск. У гэты час адбыўся канфлікт з бацькам, які лічыў мастацтва заняткам несур'ёзным. Пасля чаго Восіп з'ехаў у Парыж і ўжо не вяртаўся на радзіму.

У Парыжы В. Цадкін жыве ўсё ў тым жа «Вуллі», і з сярэдзіны 1910-х гг. галоўнай у яго творчасці становіцца скульптура. Майстар праходзіць праз уплыў кубізму, экспрэсіянізму, выкарыстоўвае разрывы, пустэчы, контррэльеф, зрушэнне мас, што надае асаблівую выразнасць яго працам. Вядомыя крытыкі Вальдэмар Жорж, Іанэл Жыану лічылі, што «Цадкін перагледзеў усе каштоўнасці скульптурнага мастацтва, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне. Яго падыход быў сапраўды рэвалюцыйным, у прамым сэнсе гэтага слова».

В. Цадкін глыбока перажывае трагедыю вайны, і многія яго творы з'яўляюцца пратэстам супраць бессэнсоўных забойстваў і разбурэнняў: «Вязень» (1943), «Арлекін, што ваюе» (1943), шасцімятровы манумент «Разбураны горад» (1953, Ратэрдам, Нідэрланды). Сугучнай гэтым творам стала тэма аплаквання Хрыста Дзевай Марыяй. Малюнкі Багародзіцы з мёртвым Хрыстом, які ляжыць у яе на каленях, атрымалі ў еўрапейскім мастацтве назву «п'ета» (ад італ. pietà 'жаль'). У кампазіцыі В. Цадкіна «Малая п'ета» (другая палова 1950-х гг., калекцыя Белгазпрамбанка) драматычныя кантрасты святла нараджаюць вобраз адчаю і экспрэсіянізм дасягае кульмінацыі.

Кастрычніцкая рэвалюцыя стала пераломнай падзеяй і для школы Ю. Пэна. У 1919 г. мастак быў запрошаны М. Шагалам на працу ў Віцебскае мастацкае вучылішча ў якасці кіраўніка адной з жывапісных майстэрань. Пачаўся новы этап яго педагагічнай дзейнасці.

«Акрамя майстэрань Уновіса, дзе належнае педагагічнае кіраванне было забяспечана працай тэарэтыка найноўшага мастацтва К. Малевіча, існавала майстэрня Ю. М. Пэна, абмежаваная невялікім памяшканнем, дзе працавала да 40 чал. (у той час як майстэрні новага мастацтва дзяліліся на групы нават па 2 чалавекі з дыферэнцыяванымі заданнямі), і скульптурная, для якой дагэтуль не паклапаціліся запрасіць кіраўніка…» [5].

Праз майстэрню Ю. Пэна тады прайшлі такія мастакі, як фін Александэры Ахола-Вало, Леў Зевін, Рувім Фрумак, Саламон Гершаў і нават многія члены Уновіса на першых стадыях навучання.

У верасні 1921 г. у час святкавання 25-годдзя дзейнасці мастака ў Віцебску адбылася вялікая персанальная выстаўка твораў майстра і выстаўка работ яго вучняў. А. Ром захоплена адклікаўся пра Ю. Пэна як педагога і мастака: «Доўгія гады ў Віцебску Ю. М. Пэн быў адзіным сур'ёзным і ўмелым мастаком, а майстэрня яго тым адзіным месцам, куды маглі прыйсці дзеці і падлеткі, якія адчуваюць пакліканне да жывапісу, і дзе яны знаходзілі заўсёды цёплы спагадлівы прыём, указанні і кіраванне і бескарыслівую падтрымку (часта не толькі маральную) …Калі за апошнія гады Віцебск даў такую вялікую колькасць мастакоў, якія карыстаюцца вядомасцю, то заслугу ў гэтым можна ў значнай ступені прыпісаць самому факту знаходжання ў горадзе спагадлівага мастака і няспыннага працаўніка Ю. М. Пэна».

Вучылішча, якое страціла статус вышэйшага і было ператворана ў тэхнікум, у канцы верасня 1923 г. перамясцілі ў малапрыдатны будынак былой сінагогі. У знак пратэсту Ю. Пэн выйшаў з саставу выкладчыкаў… Прыкладна праз год ён піша аднаму з сваіх вучняў: «Я вельмі засмучаны, адчуваю сябе вельмі кепска, як маральна, так і матэрыяльна. Ужо некалькі месяцаў, як няма заказаў. У механічным тэхнікуме атрымліваю 7 руб. 23 кап. у месяц. Вось і ўсё» [6].

У гэты час Юрый Майсеевіч стварае адну з самых глыбокіх па філасофскім гучанні і драматызме карцін — «Аўтапартрэт з Музай і Смерцю». Мастак з выразам смутку на твары, з палітрай і пэндзлем у руках адлюстроўвае сябе ў крэсле-качалцы каля мальберта. У цемры майстэрні на фоне сцен, увешаных карцінамі, і гіпсавай статуі Венеры можна разгледзець жанчыну — Музу, якая перабірае струны арфы. За спінай мастака — Смерць у вобразе чалавечага шкілета, які грае на флейце… Віцебскі журналіст, які наведаў майстэрню Ю. Пэна, не змог абысці маўчаннем «думкі аб смерці», якія гучалі ў карціне майстра, але адзначыў і іншыя настроі: «Патрэбна сапраўды рэдкая здольнасць, каб разам з такімі настроямі цалкам адлюстроўваць і адчуваць жыватворную прыгажосць і сілу, якія выступаюць у працах Пэна нават самага апошняга перыяду яго творчасці… Можна да стомы спрачацца пра "кірунак" творчасці Пэна, пра вартасці і недахопы яго пэндзля, але нельга, урэшце, не быць заваяваным яго "стваральнай" праўдай».

Ю. Пэн працягвае працаваць, удзельнічаць у выстаўках, даваць прыватныя ўрокі. Яго вучні апошніх гадоў жыцця — Ісаак Бароўскі, Пётр Явіч — шмат у чым вызначылі аблічча беларускага мастацтва пасляваенных гадоў.

Чарговы 50-гадовы юбілей творчай дзейнасці ў 1933 г. не радуе стомленага майстра: «…мне зусім не да юбілеума і нічога б не меў, калі б мяне пакінулі ў спакоі, таму што не схільны ў цяперашні час да якіх бы там ні было святаў, якія мяркуюць правесці нашы працаўнікі не на практыцы, а ў тэорыі. Мне нічога не трэба ад іх.

Адзінае маё жаданне гэта адно: каб мае працы, над якімі я працаваў 50 гадоў, не валяліся б на падлозе, каб мелі свой прытулак і выгоды для агляду публікі, якія ходзяць сотнямі з розных устаноў…» [7].

Мара Пэна ажыццявілася, на жаль, ужо пасля трагічнай гібелі майстра ў 1937 г. У чэрвені 1939 г. Віцебская карцінная галерэя імя Ю. Пэна сустрэла першых наведвальнікаў.

Валерый Шышанаў,
намеснік дырэктара па навуцы
Віцебскага абласнога краязнаўчага музея

КАРОТКІЯ БІЯГРАФІІ АЎТАРАЎ ТВОРАЎ У ПАДРАЗДЗЕЛЕ «ШКОЛА Ю. ПЭНА Ў ВІЦЕБСКУ»

Зевін Леў Якаўлевіч
(1903, г. Віцебск — 1942, Смаленскай вобл.)

Жывапісец і графік.

Вучыўся ў школе малявання і жывапісу Ю. Пэна (1917–1918), у Віцебскім народным вучылішчы (1919–1921) у майстэрні М. Шагала (да 1920), затым у К. Малевіча і В. Ермалаевай, пазней у Р. Фалька. Быў членам групы Уновіс (лістапад 1920). Разам з Э. Валхонскім і М. Куніным арганізаваў «Групу трох», якая ў маі 1920 г. адкрыла выстаўку ў клубе Саюза работнікаў мастацтваў у Віцебску.

З 1921 г. жыў у Маскве. Вучыўся ў Маскоўскіх дзяржаўных свабодных мастацкіх майстэрнях (1921–1925) у Р. Фалька. Па заканчэнні курса ў 1925 г. за дыпломную працу «Працоўная сям'я» Л. Зевіна ўзнагародзілі паездкай за мяжу, але з-за адсутнасці грошай яна не адбылася. Працягнуў вучобу ў аспірантуры Вышэйшага мастацка-тэхнічнага інстытута (1926–1929, асістэнт Р. Фалька). З 1932 г. — член МАССМ (Маскоўскі абласны саюз савецкіх мастакоў).

Ілюстраваў і афарміў шэраг кніг: «Жаўтаротыя» Н. Кальмы (1931), «Гарніст» М. Святлова (1931) і інш. Займаўся афармленнем спектакляў у тэатрах Мінска, Масквы, Адэсы, Бірабіджана (1930-я). У 1936–1940 гг. выкладаў у Маскоўскім абласным тэхнікуме. У канцы 1930-х гг. Л. Зевін уваходзіў у мастацкае аб'яднанне «Група пяці» разам з мастакамі Л. Аронавым, А. Ржэзнікавым, М. Дабрасердавым і А. Пейсаховічам. 6 ліпеня 1941 г. пайшоў на фронт, дзе загінуў у 1942 г.

Мінін Яфім Сямёнавіч
(1894, г. Віцебск — 1937, г. Віцебск)

Мастак, гравёр, жывапісец, ілюстратар; піянер беларускага экслібрыса і майстар ксілаграфіі.

Нарадзіўся ў Віцебску ў сям'і старавера. Вучыўся ў школе-майстэрні Ю. Пэна. Выкладаў у Віцебскім мастацка-практычным інстытуце (1922–1923), Віцебскім мастацкім тэхнікуме (1923–1937). Арыштаваны 1 лістапада 1937 г. 19 лістапада 1937 г. асуджаны Камісіяй НКУС СССР і Пракуратурай СССР да расстрэлу як «член ПАВ» (сфабрыкаванай Польскай арганізацыі вайсковай). Рэабілітаваны 19 траўня 1958 г. вайсковым трыбуналам Беларускай ваеннай акругі.

Займаўся графікай, распрацоўваў метады і формы друку, працаваў у тэхніцы ксілаграфіі. Адзін з заснавальнікаў беларускага экслібрыса. Творы экспанаваліся на ўсесаюзных міжнародных выстаўках у Маскве, Ленінградзе, Кіеве, на IV і V міжнародных выстаўках кніжнага знака ў Лос-Анджэлесе. Сярод работ Я. Мініна — серыя ксілагравюр «Стары Віцебск», «Помнікі драўлянага дойлідства Беларусі», серыя акварэлей «Віцебск», партрэты «Гамер», «Бальзак» і інш.

Пэн Юдаль (Юрый, Іегуда) Майсеевіч
(1854, г. Новааляксандраўск (цяпер Зарасай, Літва) — 1937, г. Віцебск)

Жывапісец, педагог, выдатны дзеяч «яўрэйскага рэнесансу» ў мастацтве пачатку XX ст.

Рана асірацеўшы, з 1867 г. працаваў чаляднікам маляра ў Дзвінску (цяпер Даўгаўпілс, Латвія). У 1879 г. пераехаў у Пецярбург, дзе ў 1880 г. паступіў

у Акадэмію мастацтваў. Вучыўся ў П. Чысцякова і М. Лавярэцкага. Пасля заканчэння акадэміі (1886) жыў у Дзвінску і Рызе, дзе пазнаёміўся з баронам М. Корфам, які запрасіў жывапісца ў свой віцебскі маёнтак, дзе бывалі сябры барона: І. Рэпін, Ю. Клевер і інш.

У 1891 г. пасяліўся ў Віцебску і праз год адкрыў там прыватную Школу малявання і жывапісу, якая была ператворана М. Шагалам у Віцебскае мастацкае вучылішча, якое існавала да 1941 г. У 1907 і 1914 гг. праходзілі выстаўкі Пэна і яго вучняў.

Мастак быў забіты дома ў Віцебску ў ноч з 28 лютага на 1 сакавіка 1937 г. Абставіны забойства не высветлены да сёння.

Тэмы палотнаў мастака — максімальна рэалістычныя і жыццёва прыземленыя. Любімыя сюжэты — партрэты ў інтэр'еры. У сваіх карцінах Ю. Пэн паказаў жыццё яўрэйскай беднаты («Майстар гадзіннікаў», «Стары кравец», «Стары салдат», «Пасля забастоўкі»). Пасля 1905 г. у яго творчасці з'явіліся рэлігійныя матывы («Яўрэйскі рабін», «Апошняя субота»). У 1920-х гг. стварыў карціны «Шавец-камсамолец» (1925), «Сват» (1926), «Швачка» (1927), «Пекар» (1928).

Працы захоўваюцца ў Віцебскім мастацкім музеі і Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь.

Цадкін Восіп (Іосель Аронавіч Цадкін)
(1890 (1888?), г. Віцебск — 1967, г. Парыж)

Скульптар.

Нарадзіўся ў сям'і выкладчыка старажытных моў. Вучыўся ў Віцебскім гарадскім чатырохкласным вучылішчы і мастацкай школе Ю. Пэна. У 1905 г. быў адпраўлены ў Англію, дзе вучыўся ў пансіёне ў Сандэрлэндзе і наведваў мастацкую школу. У 1906 г. пераехаў у Лондан. Працаваў у сталярнай майстэрні, займаўся на вячэрніх курсах у політэхнічнай школе, вучыўся разьбе па дрэве ў школе мастацтваў і рамёстваў.

У 1909 г. пераехаў у Парыж; паступіў у Нацыянальную школу прыгожых мастацтваў. З 1910 г. жыў у камуне «Вулей», удзельнічаў у выстаўках. У 1911 г. працы Цадкіна выстаўлены ў Салоне незалежных і Восеньскім салоне. У 1920 г. прайшла першая персанальная выстаўка ў майстэрні мастака. У 1920–1928 гг. — выстаўкі скульптур, акварэлей і гуашы ў Парыжы, Токіа, Брусэлі, Лондане, пазней — у Венецыі, Брусэлі, Жэневе, Нью-Ёрку (1932–1937).

1945–1965 гг. — плённы перыяд у творчасці мастака. Выкладаў у Акадэміі Гранд Шам'ер у Парыжы, стварыў свае галоўныя работы: «У гонар Радэна» (1945), «Арфей» (1948), «Разбураны горад» (1953), помнік Ван Гогу (1961). У 1950 г. прысуджаны Гран-пры ў галіне скульптуры на Венецыянскай біенале. У 1960 г. удастоены Вялікага нацыянальнага прыза Францыі па мастацтве. У 1966 г. — рэтраспектыўная выстаўка ў Мастацкім музеі Цюрыха; узнагароджаны ордэнам Ганаровага легіёна.

У 1982 г. у майстэрні па вуліцы д'Аса ў Парыжы адкрыты музей мастака.

Шагал Марк Захаравіч
(1887, г. Віцебск — 1985, Сэн-Поль-дэ-Ванс, Праванс, Францыя)

Графік, жывапісец, сцэнограф.

Нарадзіўся ў сям'і дробных гандляроў. Вучыўся ў Віцебскім гарадскім чатырохкласным вучылішчы і мастацкай школе Ю. Пэна. У 1907 г. выехаў у Пецярбург, дзе паступіў у мастацкую школу Імператарскага таварыства заахвочвання мастацтваў пад кіраўніцтвам М. Рэрыха. Вучыўся ў Пецярбургу ў прыватнай школе жывапісу Е. Званцавай, дзе выкладалі Л. Бакст і М. Дабужынскі.

У 1911 г. пераехаў у Парыж, наведваў заняткі ў акадэміях Гранд Шам'ер і Ла Палет. У 1912 г. стаў жыць у камуне «Вулей», экспанаваў першыя працы ў Салоне незалежных і Восеньскім салоне.

Вярнуўшыся ў Віцебск, у 1915 г. прадставіў работы на выстаўцы «1915 год». Пасля пераезду ў Петраград, працаваў у Ваенна-прамысловым камітэце. У 1916 г. уступіў у Яўрэйскае таварыства заахвочвання мастацтваў. У 1917 г. зноў вярнуўся ў Віцебск і быў прызначаны Народным камісарыятам асветы ўпаўнаважаным па справах мастацтваў у Віцебскай губерні (1918). У 1919–1920 гг. узначальваў створанае ім у Віцебску Народнае мастацкае вучылішча. У 1920 г. пераехаў у Маскву пасля канфлікту, які ўзнік у вучылішчы, і пачаў супрацоўнічаць з Дзяржаўным яўрэйскім камерным тэатрам. У 1921–1922 гг. выкладаў у школе для сірот у падмаскоўнай Малахаўцы.

У 1922 г. выехаў у Берлін, а ў 1923 г. перабраўся ў Парыж. У 1924 г. у парыжскай галерэі Барбазанж-Хадэбер прайшла першая персанальная выстаўка.

У 1931 г. пабываў у Палестыне і пачаў працаваць над ілюстрацыямі да Старога Запавету. У 1933 г. у Мангейме на выстаўцы «Бальшавізм у культуры», наладжанай нацыстамі, творы Шагала падвергліся публічнаму аўтадафэ.

З 1941 па 1947 г. жыў у ЗША.

У 1958–1959 гг. па заказе Гранд Опера стварыў дэкарацыі і касцюмы да балета М. Равеля «Дафніс і Хлоя». У 1964 г. — адкрыццё створаных па эскізах мастака плафона ў Гранд Опера ў Парыжы і вітража «Мір» у будынку ААН у Нью-Ёрку. У 1973 г. пабываў

у Маскве і Ленінградзе, дзе прайшла выстаўка работ у Траццякоўскай галерэі. Уганараваны Вялікім крыжом Ганаровага легіёна (1977).

Да канца жыцця ў яго творчасці прасочваліся віцебскія матывы. Існуе Камітэт Шагала, куды ўваходзяць чатыры яго спадчынніка.

Юдовін Саламон Барысавіч (Шлойме Борухавіч) (1892, г. п. Бешанковічы Лепельскага пав. Віцебскай губ. — 1954, г. Ленінград, Расія)

Графік, мастак, этнограф, прадстаўнік «яўрэйскага рэнесансу» і мадэрну.

У 1906 г. С. Юдовін быў прыняты ў віцебскую Школу малявання і жывапісу Ю. М. Пэна. У 1910 г. пераехаў у Пецярбург, вучыўся ў мастацкай школе Таварыства заахвочвання мастацтваў (якое ўзначальваў М. К. Рэрых) і адначасова (1911–1913) навучаўся ў прыватных студыях М. Бернштэйна, а затым М. В. Дабужынскага. У 1918 г. вярнуўся ў Віцебск, дзе скончыў Мастацка-практычны інстытут. Выкладаў спецыяльныя дысцыпліны ў графічнай майстэрні гэтага інстытута, у Мастацкім народным вучылішчы і Яўрэйскім педагагічным тэхнікуме. Кіраваў мастацкім гуртком у віцебскім юнацкім клубе імя І. Л. Пераца. У жніўні-верасні 1923 г. Мастацка-практычны інстытут быў рэарганізаваны ў Мастацкі тэхнікум, ўзнік канфлікт педагогаў з новым дырэктарам. 23 верасня 1923 г. Ю. М. Пэн, С. Б. Юдовін, Я. С. Мінін і група студэнтаў пакінулі інстытут. У 1923 г. Юдовіна запрасілі ў Петраград на пасаду вучонага сакратара і захавальніка ў Музей Пецярбургскага яўрэйскага гісторыка-этнаграфічнага таварыства. У час вайны да сярэдзіны 1942 г. пражыў у блакадным Ленінградзе, затым быў эвакуіраваны ў вёску Карабіха пад Яраслаўлем.

У творчасці С. Юдовіна суіснуюць два асноўныя кірункі: першы звязаны з яго дзейнасцю ў экспедыцыях Ан-скага, адной з мэт якіх было захаванне традыцый яўрэйскага мастацтва. Другі кірунак — з Віцебскай мастацкай школай, дзе абагульненасць заўсёды спалучалася з гранічнай канкрэтнасцю, а дакументальныя падрабязнасці не зніжалі сімвалічнага гучання твора. У 1930–1940-я гг. Юдовін займаўся ў асноўным жанравай гравюрай (ксілаграфія, лінагравюра) і ілюстрацыямі.

Азгур Заір Ісаакавіч

(гл. раздзел «ХХ стагоддзе. Метамарфозы», с. 481).

«Вы первый в Витебске. Город не сумеет вас забыть...» Ю. Пэн и его школа

«И я знаю, скольких еще в Витебске и во всей губернии юношей Вы судьбы решали. Ваша именно мастерская первая в городе манила десятки лет. Вы первый в Витебске. Город не сумеет Вас забыть. Вы воспитали большое поколение еврейских художников», — так писал Марк Шагал, поздравляя Юрия (Юделя) Моисеевича Пэна с 25-летием его деятельности в Витебске.

Частная школа Ю. Пэна была не единственным подобным заведением в «белорусских губерниях»: чуть позже в Минске появились близкие по направленности школы Я. Каценбогена (1903), Я. Кругера (1904), И. Еременко (1906). Но ни этим педагогам, ни их ученикам не удалось оказать такого влияния на развитие белорусского и даже мирового искусства, как это сделали Ю. Пэн и его воспитанники.

О феномене Ю. Пэна написано немало, но вряд ли когда-либо удастся раскрыть загадку педагогического дара художника. Каким образом человек, закончивший курс Академии художеств в Петербурге со скромным званием «неклассный художник», оказался первым учителем целой плеяды признанных мастеров, европейских знаменитостей?

Конечно, сыграли роль преданность Ю. Пэна искусству и искреннее желание передать это чувство ученикам, беззаветное служение своей школе.

Юрий Моисеевич родился в небольшом городке Ново-Александровск Ковенской губернии (сейчас — Зарасай, Литва). Как указывается в свидетельстве, выданном в 1881 г. местным раввином, произошло это 24 мая (5 июня по новому стилю) 1854 г. Юрий Моисеевич вспоминал, что первый его рисунок был сделан случайно, в хедере: он разозлился на дочь ребе и нарисовал ее прямо на стене храма несущей ведра с водой на коромысле. Несмотря на религиозные запреты, окружающие терпимо относились к увлечению мальчика, и он был отдан на обучение к маляру в Динабург (сейчас — Даугавпилс, Латвия).

Повзрослев, Ю. Пэн мечтал о поступлении в Академию художеств в Петербурге и, пройдя через все препятствия, которыми было окружено в то время пребывание еврея вне черты оседлости, в августе 1881 г. был принят вольнослушателем в академию, а в мае следующего года зачислен учеником. Среди преподавателей академии Юрий Моисеевич особо выделял Павла Петровича Чистякова: «Образ его предо мною и до сих пор ярок. Я не могу припомнить ни одного случая, чтобы П. П. кого-либо обидел. Он всегда был самым искренним другом, старшим товарищем для студентов, а потому он мог весь свой педагогический смысл, все свои знания в искусстве выявить в деле» [1].

После окончания в 1886 г. академии, Ю. Пэн ненадолго вернулся в Ново-Александровск, затем перебрался в Динабург, жил в Риге, потом пять лет провел в имении барона Корфа в Крейцбурге (сейчас — Екабпилс, Латвия) и, наконец, с 1896 г. обосновался в Витебске.

Почему же выбор Ю. Пэна пал на Витебск? Ни в культурном, ни в экономическом развитии центр губернии не превосходил знакомый художнику с детства уездный Динабург-Двинск. На начало 1890-х гг. Динабург даже имел большее количество жителей — 73 тыс. — против 59 тыс. в Витебске. Удобное сообщение с Санкт-Петербургом, Ригой, Вильной, театр, библиотеки… И все-таки Витебск… Может быть, ответ на этот вопрос даст сам художник: «Люблю, понимаете ли, Витебск. Да и как этот город не любить! Красивая задумчивая река с обрывистыми берегами… А церкви у нас в городе вовсе не похожи

на смоленские!.. Понимаете, я люблю портретность города. Каждый город должен иметь свой портрет. Так вот, наш Витебск отличается от всех городов именно своим лицом…» [2].

Так или иначе, но выбор был сделан.

В ноябре 1897 г. Ю. Пэн получил свидетельство витебского губернатора на право открытия в Витебске школы живописи и рисования. Сохранилась рекламная афиша об открытии школы, где сообщается: «Программа занятий обуславливается знанием и умением каждого поступающего. Предметы обучения: рисование геометрических тел, орнаментов и гипсовых фигур и писание красками с натуры. Занятия будут проходить по утрам и вечерам. <…> Плата за обучение — месячная, за утренние курсы по 8 р. в месяц, а за вечерние — по 5 руб. в месяц. Школа обставлена всеми необходимыми приспособлениями».

Как следует из афиши, обучение строилось по академической системе, но с индивидуальным подходом. Известный белорусский скульптор З. Азгур вспоминал об учебе у Юрия Моисеевича: «Пэн был очень настойчив. Не отходил от ученика до тех пор, пока не заставит сделать так, как требуется. Поэтому мне казалось, что научиться рисованию и живописи у Пэна очень трудно. Он ломал юношеское "я" и подчинял своей воле. Каждый ученик должен был рабски выполнять его указания. Но зато, когда рисунок выходил, — какая радость была у Пэна. Он угощал нас конфетами и чаем, водил на прогулки по "самому лучшему в мире" городу».

«Ломал юношеское "я"» — можно ли так говорить о человеке, ставшем первым учителем для таких разных художников и скульпторов, как Марк Шагал и Абель Пан (Феферман), Эль Лисицкий и Соломон Юдовин, Осип Цадкин, Оскар Мещанинов, Давид Якерсон и Заир Азгур? Который умел увидеть талант и поддержать его еще в зародыше? Да, у них были разные дороги в искусстве, и Пэн не всегда понимал и принимал творчество своих учеников, но связь с ними и память о них сохранялась долгие годы, несмотря на границы и расстояния.

Занятия проходили на квартире Ю. Пэна в доме № 1 по Большой Могилевской улице неподалеку от Соборной площади, в центре города. В школе обучалось от 10 до 25 человек одновременно. Списки учеников не составлялись, но в общей сложности за сорокалетнюю педагогическую

Ю. Пэн с учениками: И. Мальцин (первый слева), Ф. Якерсон (стоит), Е. Кабищер-Якерсон (сидит). Фото 1920-х (?) гг.

деятельность Юрия Моисеевича известное количество его учеников доходит до 100 человек [3].

В числе самых знаменитых учеников Ю. Пэна этого периода — Марк Шагал и Осип Цадкин.

Марк Шагал — выходец из небогатой семьи мелких торговцев. Удивительная тяга к искусству привела молодого человека в школу Ю. Пэна, но столь же удивительная самобытность его таланта не позволяла надолго задерживаться в любых «школах»: Рисовальная школа Общества поощрения художеств, частная школа живописи и рисования С. Зейденберга, частная художественная школа Е. Званцевой в Петербурге, академии Ла Палетт и Гранд Шомьер в Париже… Витебские окраины с покосившимися домишками, возвышающиеся над городом храмы, мост, соединяющий берега Западной Двины, небольшое местечко Лиозно и обитатели этих мест с их колоритом и причудами… Все это впитал Марк Шагал и пронес через свою жизнь и творчество. Очутившись весной 1911 г. в Париже, по словам А. Ахматовой, художник привез туда «свой волшебный Витебск» и провозгласил Париж «своим вторым Витебском»!

Действительно, Париж стал для Шагала второй родиной, здесь в «Улье» — «плавильном котле» искусств — его краски обрели новое звучание, здесь он получил первое признание.

14 марта 1914 г. в газете «Киевская мысль» появилась статья А. Луначарского о посещении мастерской М. Шагала в Париже: «Когда он работает, непостижимым для него образом его капризы или вкусы, если хотите — нечто подсознательное

подталкивает его: "Почему нельзя? — Отчего нет?" Почему не сделать фиолетовую корову? Почему не изобразить человека ходящим по потолку? Почему не разбить небо на несколько неравных треугольников и не закрасить каждый, как на душу взойдет? Шагал капризничает, играет, но ему кажется, что он не может иначе». Иллюстрацией к этим словам известного критика может служить гуашь М. Шагала «Лунатик» (1911–1912, коллекция Белгазпромбанка) — яркие чистые краски, мужчина, делающий шаг с крыши дома навстречу луне с человеческим лицом…

Плывущие по небу влюбленные над темным Витебском и старинные часы с маятником, петух с огромным и грустным глазом… Фантастический космос красок живописного полотна «Часы на пылающем небе» (1947–1950, коллекция Белгазпромбанка) заставляет рассматривать каждый миллиметр холста, забывать об образах картины и удивляться: неужели это сделано человеком? Да, М. Шагал раз за разом повторяет найденные им образы, превращая свои творения в бесконечный хоровод тайны, тревоги, надежды и любви.

После Второй мировой войны М. Шагал становится всемирно известен, его творчество чрезвычайно разнообразно: офорт, литография, керамика, витраж, гобелен, мозаика…

Свет, лазурь неба и моря, яркие цветы, Сен-Поль-де-Ванс с тянущейся в небо башней, влюбленные в костюмах Адама и Евы, странное существо с человеческим телом и ослиной головой с букетом ярких цветов (искуситель?), изысканное кружево шагаловских «Влюбленных» (1981, коллекция Белгазпромбанка). Этот период творчества М. Шагала принято называть «средиземноморским»: художник живет на Лазурном берегу Франции, с 1949 г. — в Вансе, а с 1966-го — в соседнем Сен-Поль-де-Вансе, где и закончились дни мастера.

Осип Цадкин в отличие от М. Шагала, скорее, старался утаить историю своего происхождения и слиться с течением европейской культуры [4]. Так, скульптор называл местом своего рождения Смоленск. Хотя Ю. Пэн и причисляет О. Цадкина к своим ученикам, но почти единственным подтверждением этого является открытка с текстом: «Дорогой Юрий Моисеевич, как живете-поживаете? Я солдат в Русском Амбулансе во Франции и пишу с фронта. Как и что живете, делаете? Как наши друзья — Лисицкий, Любаков, Мозель, Меклер и Шагал живут? Ради Бога, ответьте. Буду так рад узнать что [-то] про всех… Работаете ли Вы и что делаете? Напишите. Ваш Цадкин». Открытка послана из Экспедиционного корпуса русской армии во Франции и датирована 16 ноября 1916 г.

Так или иначе, Цадкина с Витебском связывает многое. Здесь жили его дед и дядя. Будущий скульптор учился вместе с Марком Шагалом в Витебском городском училище (1900–1904). А позже приезжал из Англии на летние каникулы. С летом же 1909 г. связывается последний приезд Цадкина в Россию, очевидно, и в Витебск. В это время произошел конфликт с отцом, который считал искусство занятием несерьезным. После чего Осип уехал в Париж и уже не возвращался на родину.

В Париже О. Цадкин живет все в том же «Улье», и с середины 1910-х гг. главной в его творчестве становится скульптура. Мастер проходит через влияние кубизма, экспрессионизма, использует разрывы, пустоты, контррельеф, смещение масс, что придает особую выразительность его работам. Известные критики Вальдемар Жорж, Ионел Жиану считали, что «Цадкин пересмотрел все ценности скульптурного искусства, передаваемые из поколения в поколение. Его подход был поистине революционным, в прямом смысле этого слова».

О. Цадкин глубоко переживает трагедию войны, и многие его произведения являются протестом против бессмысленных убийств и разрушений: «Узник» (1943), «Воюющий Арлекин» (1943), шестиметровый монумент «Разрушенный город» (1953, Роттердам, Нидерланды). Созвучной этим произведениям стала тема оплакивания Христа Девой Марией. Изображения Богоматери с мертвым Христом, лежащим у нее на коленях, получили в европейском искусстве название «пьета» (от итал. pietà 'жалость'). В композиции О. Цадкина «Малая пьета» (вторая половина 1950-х гг., коллекция Белгазпромбанка) драматические контрасты света рождают образ отчаяния и экспрессионизм достигает кульминации.

Октябрьская революция стала переломным событием и для школы Ю. Пэна. В 1919 г. художник был приглашен М. Шагалом на работу в Витебское художественное училище в качестве руководителя одной из живописных мастерских. Начался новый этап его педагогической деятельности.

«Кроме мастерских Уновиса, где надлежащее педагогическое руководство было обеспечено работой теоретика новейшего искусства

К. Малевича, существовала мастерская Ю. М. Пэна, стесненная небольшим помещением, где работало до 40 чел. (в то время как мастерские нового искусства делились на группы даже по 2 человека с дифференцированными заданиями), и скульптурная, для которой доселе не озаботились пригласить руководителя…» [5].

Через мастерскую Ю. Пэна тогда прошли такие художники, как финн Александери Ахола-Вало, Лев Зевин, Рувим Фрумак, Соломон Гершов и даже многие члены Уновиса на первых стадиях обучения.

В сентябре 1921 г. во время празднования 25-летия деятельности художника в Витебске состоялась большая персональная выставка произведений мастера и выставка работ его учеников. А. Ромм восторженно отзывался о Ю. Пэне как педагоге и художнике: «Долгие годы в Витебске Ю. М. Пэн был единственным серьезным и умелым художником, а мастерская его тем единственным местом, куда могли прийти дети и подростки, чувствующие призвание к живописи, и где они находили всегда теплый отзывчивый прием, указания и руководство и бескорыстную поддержку (зачастую не только моральную)… Если за последние годы Витебск дал такое большое количество пользующихся известностью художников, то заслугу в этом можно в значительной степени приписать самому факту пребывания в городе отзывчивого художника и неустанного труженика Ю. М. Пэна».

Училище, потерявшее статус высшего и преобразованное в техникум, в конце сентября 1923 г. было перемещено в малопригодное здание бывшей синагоги. В знак протеста Ю. Пэн вышел из состава преподавателей… Около года спустя он пишет одному из своих учеников: «Я очень расстроен, чувствую себя очень скверно, как морально, так и материально. Уже несколько месяцев, как нет заказов. В механическом техникуме получаю 7 руб. 23 коп. в месяц. Вот и все» [6].

В это время Юрий Моисеевич создает одну из самых глубоких по философскому звучанию и драматизму картин — «Автопортрет с Музой и Смертью». Художник с выражением печали на лице, с палитрой и кистью в руках изображает себя в кресле-качалке у мольберта. Во мраке мастерской на фоне стен, увешанных картинами, и гипсовой статуи Венеры можно рассмотреть женщину — Музу, перебирающую струны арфы. За спиной художника — Смерть в образе человеческого скелета, играющего на флейте…

Открытка с письмом М. Шагала Ю. Пэну, 7 января 1937 г.

Посетивший мастерскую Ю. Пэна витебский журналист не смог обойти молчанием «мысли о смерти», звучавшие в картине мастера, но отметил и другие настроения: «Нужна воистину редкая способность, чтобы наряду с такими настроениями всецело отражать и перечувствовать животворящую красоту и силу, выступающие в работах Пэна даже самого последнего периода его творчества… Можно до устали спорить о “направлении” творчества Пэна, о достоинствах и недостатках его кисти, но нельзя, в конце концов, не быть покоренным ее “творящей” правдой».

Ю. Пэн продолжает работать, участвовать в выставках, давать частные уроки. Его ученики последних лет жизни — Исаак Боровский, Петр Явич — во многом определили лицо белорусского искусства послевоенных лет.

Очередной 50-летний юбилей творческой деятельности в 1933 г. не радует угасающего мастера: «…мне совсем не до юбилеума и ничего бы не имел, если бы меня оставили в покое, т. к. не расположен в настоящее время к каким бы то ни было празднествам, которые полагают провести наши работники не на практике, а в теории. Мне ничего не нужно от них.

Единственное мое желание это одно: чтобы мои работы, над которыми я работал и трудился 50 лет, не валялись бы на полу, чтобы имели свой приют и удобства для обозрения публики, которые ходят сотнями из разных учреждений…» [7].

Мечта Пэна осуществилась, увы, уже после трагической гибели мастера в 1937 г. в июне 1939 г. Витебская картинная галерея имени Ю. Пэна встретила первых посетителей.

Валерий Шишанов,
заместитель директора по науке
Витебского областного краеведческого музея

1. Главный архив Витебской области. — Ф. 1947. — Оп. 1. — Д. 47. — Л. 54.
2. Азгур З. И. То, что помнится…: рассказ о времени, об искусстве и о людях. — Минск: Беларусь, 1977. — С. 250.
3. Подлипский А. «…Милый мой первый учитель» (Ученики Ю. М. Пэна) // Шагаловский международный ежегодник, 2004: сб. ст.: в 2-х т. — Витебск: Витеб. обл. тип., 2005. — Т. 1. — С. 134–143.
4. Лисов А. Г. Цадкин и Витебск // Шагаловский сборник. Материалы I–V Шагаловских дней в Витебске (1991–1995). — Витебск, 1996. — С. 176–187; Хмельницкая Л. В. Витебское окружение Марка Шагала // Бюллетень Музея Марка Шагала. Вып. 13. — Витебск, 2005. — С. 60.
5. Р. [А. Г. Ромм]. Витебская государственная художественная мастерская // Искусство (Витебск). — 1921. — № 2-3. — С. 24.
6. Письмо Ю. М. Пэна И. Е. Мальцину // Российский государственный архив литературы и искусства (РГАЛИ). — Ф. 672. — Оп. 1. — Ед. хр. 1004. — Л. 3.
7. Письмо Ю. М. Пэна И. Е. Мальцину, Е. А. Кабищер-Якерсон и Д. А. Якерсону. Июль 1933 г.? // РГАЛИ. — Ф. 672. — Оп. 1. — Ед. хр. 1004. — Л. 2.

КРАТКИЕ БИОГРАФИИ АВТОРОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ПОДРАЗДЕЛЕ «ШКОЛА Ю. ПЭНА В ВИТЕБСКЕ»

Зевин Лев Яковлевич
(1903, г. Витебск — 1942, Смоленская обл.)

Живописец и график.

Учился в школе рисования и живописи Ю. Пэна (1917–1918), в Витебском народном училище (1919–1921) в мастерской М. Шагала (до 1920), затем у К. Малевича и В. Ермолаевой, позднее у Р. Фалька. Был членом группы Уновис (ноябрь 1920). Вместе с Э. Волхонским и М. Куниным организовал «Группу трех», которая в мае 1920 г. открыла выставку в клубе Союза работников искусств в Витебске.

С 1921 г. жил в Москве. Учился в Московских государственных свободных художественных мастерских (1921–1925) у Р. Фалька. По окончании курса в 1925 г. за дипломную работу «Рабочая семья» Л. Зевина наградили поездкой за границу, но из-за отсутствия денег она не состоялась. Продолжил учебу в аспирантуре Высшего художественно-технического института (1926–1929, ассистент Р. Фалька). С 1932 г. — член МОССХ (Московский областной союз советских художников).

Иллюстрировал и оформил ряд книг: «Желторотые» Н. Кальмы (1931), «Горнист» М. Светлова (1931) и др. Занимался оформлением спектаклей в театрах Минска, Москвы, Одессы, Биробиджана (1930-е). В 1936–1940 гг. преподавал в Московском областном техникуме. В конце 1930-х гг. Л. Зевин

входил в художественное объединение «Группа пяти» вместе с художниками Л. Ароновым, А. Ржезниковым, М. Добросердовым и А. Пейсаховичем. 6 июля 1941 г. ушел на фронт, где погиб в 1942 г.

Минин Ефим Семенович
(1894, г. Витебск — 1937, г. Витебск)

Художник, гравер, живописец, иллюстратор; пионер белорусского экслибриса и мастер ксилографии.

Родился в Витебске в семье старообрядца. Учился в школе-мастерской Ю. Пэна. Преподавал в Витебском художественно-практическом институте (1922–1923), Витебском художественном техникуме (1923–1937). Арестован 1 ноября 1937 г. 19 ноября 1937 г. приговорен Комиссией НКВД СССР и Прокуратурой СССР к расстрелу как «член ПОВ» (сфабрикованной Польской организации военной). Реабилитирован 19 мая 1958 г. военным трибуналом Белорусского военного округа.

Занимался графикой, разрабатывал методы и формы печати, работал в технике ксилографии. Один из основателей белорусского экслибриса. Произведения экспонировались на всесоюзных международных выставках в Москве, Ленинграде, Киеве, на IV и V международных выставках книжного знака в Лос-Анджелесе. Среди работ Е. Минина — серия ксилогравюр «Старый Витебск», «Памятники деревянного зодчества Белоруссии», серия акварелей «Витебск», портреты «Гомер», «Бальзак» и др.

Пэн Юдель (Юрий, Иегуда) Моисеевич
(1854, г. Новоалександровск (ныне Зарасай, Литва) — 1937, г. Витебск)

Живописец, педагог, видный деятель «еврейского ренессанса» в искусстве начала XX в. Известен также как учитель Марка Шагала.

Рано осиротев, с 1867 г. работал подмастерьем маляра в Двинске (ныне Даугавпилс, Латвия). В 1879 г. переехал в Петербург, где 1880 г. поступил в Академию художеств. Учился у П. Чистякова и Н. Лаверецкого. По окончании академии (1886) жил в Двинске и Риге, где познакомился с бароном Н. Корфом, который пригласил живописца в свое витебское имение, где бывали друзья барона: И. Репин, Ю. Клевер и др.

В 1891 г. поселился в Витебске и спустя год открыл там частную Школу рисования и живописи, которая была преобразована Марком Шагалом в Витебское художественное училище, существовавшее до 1941 г. В 1907 и 1914 гг. проходили выставки Пэна и его учеников.

Художник был убит дома в Витебске в ночь с 28 февраля на 1 марта 1937 г. Обстоятельства убийства не выяснены до сих пор.

Темы полотен художника — максимально реалистичные и жизненно приземленные. Любимые сюжеты — портреты в интерьере. В своих картинах Ю. Пэн показал жизнь еврейской бедноты («Часовщик», «Старый портной», «Старый солдат», «После забастовки»). После 1905 г. в его творчестве появились религиозные мотивы («Еврейский раввин», «Последняя суббота»). В 1920-х гг. создал картины «Сапожник-комсомолец» (1925), «Сват» (1926), «Швея» (1927), «Пекарь» (1928).

Работы хранятся в Витебском художественном музее и Национальном художественном музее Республики Беларусь.

Цадкин Осип (Иосель Аронович Цадкин)
(1890 (1888?), г. Витебск — 1967, г. Париж)

Скульптор.

Родился в семье преподавателя древних языков. Учился в Витебском городском четырехклассном училище и рисовальной школе Ю. Пэна. В 1905 г. был отправлен в Англию, где учился в пансионе в Сандерленде и посещал художественную школу. В 1906 г. переехал в Лондон. Работал в столярной мастерской, занимался на вечерних курсах в Политехнической школе, учился резьбе по дереву в Школе искусств и ремесел.

В 1909 г. переехал в Париж; поступил в Национальную школу изящных искусств. С 1910 г. жил в коммуне «Улей», участвовал в выставках. В 1911 г. работы Цадкина выставлены в Салоне независимых и Осеннем салоне. В 1920 г. прошла первая персональная выставка в мастерской художника. В 1920–1928 гг. — выставки скульптур, акварелей и гуашей в Париже, Токио, Брюсселе, Лондоне, позже — в Венеции, Брюсселе, Женеве, Нью-Йорке (1932–1937).

1945–1965 гг. — плодотворный период в творчестве художника. Преподавал в Академии Гранд Шомьер в Париже, создал свои главные творения: «В честь Родена» (1945), «Орфей» (1948), «Разрушенный город» (1953), памятник Ван Гогу (1961). В 1950 г. присужден Гран-при в области скульптуры на Венецианской биеннале. В 1960 г. удостоен Большого национального приза Франции по искусству. В 1966 г. — ретроспективная выставка в Художественном музее Цюриха; награжден орденом Почетного легиона.

В 1982 г. в мастерской по улице д'Асса в Париже открыт музей художника.

Шагал Марк Захарович
(1887, г. Витебск — 1985, Сен-Поль-де-Ванс, Прованс, Франция)

График, живописец, сценограф.

Родился в семье мелких торговцев. Учился в Витебском городском четырехклассном училище и Рисовальной школе Ю. Пэна. В 1907 г. уехал в Петербург, где поступил в Рисовальную школу Императорского общества поощрения художеств под руководством Н. Рериха. Учился в Петербурге в частной школе живописи Е. Званцевой, где преподавали Л. Бакст и М. Добужинский.

В 1911 г. переехал в Париж, посещал занятия в академиях Гранд Шомьер и Ла Палетт. В 1912 г. стал жить в коммуне «Улей», экспонировал первые работы в Салоне независимых и Осеннем салоне.

Вернувшись в Витебск, в 1915 г. представил работы на выставке «1915 год». После переезда в Петроград работал в Военно-промышленном комитете. В 1916 г. вступил в Еврейское общество поощрения художеств. В 1917 г. снова вернулся в Витебск и был назначен Народным комиссариатом просвещения уполномоченным по делам искусств в Витебской губернии (1918). В 1919–1920 гг. возглавлял созданное им в Витебске Народное художественное училище. В 1920 г. переехал в Москву после конфликта, возникшего в училище, и начал сотрудничать с Государственным еврейским камерным театром. В 1921–1922 гг. преподавал в школе для сирот в подмосковной Малаховке.

В 1922 г. уехал в Берлин, а в 1923 г. перебрался в Париж. В 1924 г. в парижской галерее Барбазанж-Ходебер прошла первая персональная выставка.

В 1931 г. побывал в Палестине и начал работать над иллюстрациями к Ветхому Завету. В 1933 г. в Мангейме на выставке «Большевизм в культуре», устроенной нацистами, произведения Шагала подверглись публичному аутодафе.

С 1941 по 1947 г. жил в США.

В 1958–1959 гг. по заказу Гранд-Опера создал декорации и костюмы к балету М. Равеля «Дафнис и Хлоя». В 1964 г. — открытие созданных по эскизам художника плафона в Гранд-Опера в Париже и витража «Мир» в здании ООН в Нью-Йорке. В 1973 г. побывал в Москве и Ленинграде, где прошла выставка работ в Третьяковской галерее. Удостоен Большого креста Почетного легиона (1977).

До конца жизни в его творчестве прослеживались витебские мотивы. Существует Комитет Шагала, куда входят четыре его наследника.

Юдовин Соломон Борисович
(Шлойме Борухович)
(1892, г. п. Бешенковичи Лепельского уезда Витебской губернии — 1954, г. Ленинград)

График, художник, этнограф, представитель «еврейского ренессанса» и модерна.

В 1906 г. С. Юдовин был принят в витебскую Школу рисования и живописи Ю. М. Пэна. В 1910 г. переехал в Петербург, учился в Рисовальной школе Общества поощрения искусств (возглавляемое Н. К. Рерихом) и одновременно обучался в частных студиях М. Бернштейна, а затем М. В. Добужинского (1911–1913). В 1918 г. вернулся в Витебск, где окончил Художественно-практический институт. Преподавал специальные дисциплины в графической мастерской этого института, в Художественном народном училище и Еврейском педагогическом техникуме. Руководил художественным кружком в витебском юношеском клубе имени И. Л. Переца. В августе — сентябре 1923 г. Художественно-практический институт был реорганизован в Художественный техникум, возник конфликт педагогов с новым директором. 23 сентября 1923 г. Ю. М. Пэн, С. Б. Юдовин, Е. С. Минин и группа студентов покинули институт. В 1923 г. Юдовина пригласили в Петроград на должность ученого секретаря и хранителя в Музей Петербургского еврейского историко-этнографического общества. Во время войны до середины 1942 г. прожил в блокадном Ленинграде, затем был эвакуирован в деревню Карабиха под Ярославлем.

В творчестве С. Юдовина сосуществуют два основных направления: первое связано с его деятельностью в экспедициях Ан-ского, одной из целей которых было сохранение традиций еврейского искусства. Другое направление — с Витебской художественной школой, где обобщенность всегда сочеталась с предельной конкретностью, а документальные подробности не снижали символического звучания произведения. В 1930–1940-е гг. Юдовин занимался, в основном, жанровой гравюрой (ксилография, линогравюра) и иллюстрациями.

Азгур Заир Исаакович
(см. раздел «XX век. Метаморфозы», с. 487).

Y. Pen and His School

Yuri (Yehuda) Pen was the first teacher of a pleiad of recognized masters: Marc Chagall, Abel Pann (Pfeffermann), El Lissitzky, Solomon Yudovin, Ossip Zadkine, Oscar Miestchaninoff, David Yakerson, and Zair Azgur amongst others. Y. Pen's school had a great effect on the development of Belarusian and even world art.

Y. Pen was born into a poor family in a small town of Novo-Aleksandrovsk of the Kowno guberniya (now Zarasai, Lithuania). Upon graduation from St. Petersburg Academy of Fine Arts, he went back for a short time to Novo-Aleksandrovsk, then moved to Dunaburg, lived in Riga. He then stayed for five years at the estate of baron Korf in Kreutzburg (now Jekabpils, Latvia) and finally from 1896 he settled in Vicebsk.

In November of 1897, he got a certificate allowing him to open a school of painting and drawing in Vicebsk. Classes were conducted in Y. Pen's apartment, at 1 Bolshaya Mogilyovskaya Street, which was in the centre of Vicebsk. The school was attended by 10 to 25 students at a time. Official lists of students were not compiled, but the total number of Y. Pen's pupils during forty years of his teaching activity reached 100.

The most famous students of Y. Pen of that period were Marc Chagall and Ossip Zadkine.

Marc Chagall (1887–1985) was born into a family of modest means of a herring warehouse manager. An amazing craving for art brought young Chagall to Y. Pen's school. However, the amazing originality of his talent prevented him from staying for long in any schools. Vicebsk outskirts with ramshackle huts, cathedrals towering above the city, the bridge over the Dzvina river, a small town of Liozno with its colourful but eccentric characters were absorbed by Marc Chagall and carried all through his life and creative activity.

The fantastic cosmos of colours in the picture 'The Clock on the Flaming Sky' (1947–1950, in 'Belgazprombank' corporate collection) makes us scrutinize every millimetre of the canvas. M. Chagall again and again repeats once discovered images and turns his works into endless rounds of mystery, anxiety, hope, and love.

The light, blue skies and sea, colourful flowers, Saint Paul de Vance with a tower stretching out into the skies, an odd creature with a human body and the head of a donkey holding a bouquet of colourful flowers (a tempter?) are interwoven in an exquisite lace of Chagall's 'Couple in Love'.

Ossip Zadkine studied with Marc Chagall at the municipal school (1900–1904); In 1905, he left for Scotland and, in 1909, moved to Paris. While there, he experienced the influence of Cubism, Expressionism, used ruptures, hollows, counter-relief and shifts of mass which added a special expressiveness to his works.

O. Zadkine took the tragedy of war very hard and many of his works like 'Prisoner' (1943), 'Fighting Harlequin' (1943), and the six-meter monument 'The Destroyed City' (1951–1953) express his protest against the senseless killings and destructions. In keeping with these works was the theme of lamentation of Christ. In the European culture, the image of the Mother of God with the dead Christ lying in her lap got the name Pieta (Italian: compassion). In O. Zadkine's work 'Small Pieta' (late 1950s, in the Belgazprombank collection) the dramatic light contrasts produce an image of despair, and so expressionism reaches its culmination.

The October revolution was a crucial event for Y. Pen's school. From 1919 to 1923, the artist was a teacher at the Vicebsk Art School set up by M. Chagall. During that period artists like Aleksanteri Ahola-Valo, Lev-Zevin, Ruvim Frumazh and Solomon Gershov and many Unovis members passed through Y. Pen's studio in the initial stages of their studies.

At that time, Y. Pen painted 'The Self-Portrait with Muse and Death" (1924, in the collection of the Vicebsk Regional Museum of Local History), one of his most profoundly philosophic and dramatic pictures.

Until his tragic death in 1937, Y. Pen continued to work, participate in exhibitions, and to give lessons. His pupils in his last years, Isaak Borovsky and Pyotr Yavich, formed in many respects the image of post-war Belarusian art.

Valery Shishanau
Deputy director for science
Vicebsk Regional Museum of Local History

SHORT BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS OF ART WORKS SHOWN IN 'THE Y. PEN SCHOOL IN VICEBSK' SUBSECTION

Zevin, Lev
(1903, Vicebsk — 1942, battle front in Smolensk region)

Painter and graphic artist.

He studied at the School of Drawing and Painting of Y. Pen (1917–1918), at Vicebsk people's school (1919–1921) and at M. Chagall's studio (until 1920), then with K. Malevich and B. Ermolaeva, later with R. Falk as his teachers. He was a member of UNOVIS group (November 1920). Together with E. Volhonsky and M. Kunin he organized the 'Group of Three' which opened an exhibition in May 1920 at the club at the Union of Art Workers in Vicebsk.

Since 1921, he lived in Moscow, studied in Moscow State Free Art Studios (1921–1925) where R. Falk was his teacher. Upon finishing the course in 1925, L. Zevin was awarded a trip abroad for his graduate work 'Workers family' but due to the lack of money he never made it. He continued his post-graduate education at Higher Art and Technical Studios (1926–1929 as R. Falk's assistant). Since 1932, he was a member of MRASA (Moscow Regional Association of Soviet Artists).

Zevin illustrated a number of books, including 'The Inexperienced' by N. Kalma (1931), 'Horner' by M. Svetlov (1931). He made sceneries for theatres in Minsk, Moscow, Odessa, Birobidzhan (1930s). From 1936 till 1940, he taught at Moscow Regional Tekhnikum. In the late 1930s, Zevin was a member of the 'Group of Five' art association with artists L. Aronov, A. Rzheznikov, M. Dobroserdov and A. Peisakhovich. On 6 July 1941, he was recruited to the front where died in 1942.

Minin, Yafim (Efim)
(1894, Vicebsk — 1937, Vicebsk)

Artist, engraver, painter, illustrator; pioneer in producing Belarusian bookplates and master of xylography.

He was born in Vicebsk into the family of an Old-believer. He studied at studio of Y. Pen, taught at Vicebsk Art and Practical Institute (1922–1923), at Vicebsk Art Tekhnikum (1923–1937). The artist was arrested on 1 November 1937 and on 19 November 1937 was sentenced to death by the Commission of NKVD of the USSR and the Prosecutor's office of the USSR as 'a member of PMO' (the fabricated Polish Military Organisation). He was rehabilitated on 19 May 1958 by the military tribunal of the Belarusian military district.

Minin worked in graphics, elaborated new methods and forms of printing, worked in xylography. He was one of the initiators of Belarusian bookplates producing. His works were exhibited at the All-Union and international exhibitions in Moscow, Leningrad, Kiev, at the 4th and the 5th international exhibitions of book plates in Los Angeles. His works include a series of xylographic engravings 'Old Vicebsk', 'The Monuments of Wooden Architecture of Belarus', a series of watercolours 'Vicebsk', portraits 'Homer', 'Balzac'.

Pen, Yehuda (Yudel)
(1854, Novoaleksandrovsk (now Zarasai, Lithuania) — 1937, Vicebsk)

Painter, teacher, an outstanding actor of 'Jewish Renaissance' in art of the early 20th century. He is also known as the teacher of Marc Chagall.

He became on orphan early and since 1867, he worked as a housepainter's journeyman in Dvinsk (now Daugaupils in Lithuania). In 1879, he moved to St.Petersburg where in 1880 entered the Academy of Arts, where he studied with P. Chistyakov and N. Laveretsky as his teachers. After graduating from the Academy (1886) he lived in Dvinsk and Riga where he met Baron N. Korf who invited the painter to his Vicebsk estate where to the Baron's friends like I. Repin, Yu. Klever used to come.

In 1891, Pen settled in Vicebsk and one year later opened a private school of drawing and painting, later reorganised into Vicebsk Art Tekhnikum which existed

until 1941. In 1907 and 1914, exhibitions of Pen's and his students' works were organized.

The artist was murdered in his apartment house in Vicebsk on the night of 28 February to 1 March 1937. The circumstances of murder are sill not clear.

Themes of the artist's works are truly realistic and down to earth. His favourite subjects are portraits in the interior. In his paintings Pen showed the life of the Jewish poor ('A watchmaker', 'Old tailor', 'Old soldier', 'After a strike'). After 1905, religious motives emerged in his art ('Jewish rabbi', 'Last Sabbath'). In 1920s, he created paintings like 'A cobbler, member of Komsomol' (1925), 'A matchmaker' (1926), 'A seamstress' (1927), 'A baker' (1928).

The artist's works are at the Vicebsk Art Museum and the National Art Museum of the Republic of Belarus.

Zadkine, Ossip
(1890 (1888?), Vicebsk — 1967, Paris)

Sculptor.

He was born into the family of a teacher of ancient languages. He studied at Vicebsk city four-class school and at drawing school of Y. Pen. In 1905, he was sent to England where studied at a boarding school in Sunderland and attended an art school. In 1906, he moved to London, where he worked in a joinery, attended evening classes at Polytechnic School, studied wood carving at the school of arts and crafts.

In 1909, the artist moved to Paris; entered National School of Fine Arts. From 1910 he lived in the artists' commune 'La Ruche', participated in exhibitions. In 1911, works by Zadkine were exhibited at Salon de Independants and at Autumn Salon. In 1920, his first personal exhibition was held in the artist's studio. In 1920–1928, the exhibitions of sculptures, water-colours and gouaches were held in Paris, Tokyo, Brussels, London, later in Venice, Brussels, Geneve, New York (1932–1937).

The period of 1945–1965 was very fruitful for the artist. He taught at Academie Grand Chaumiere in Paris, created his main works: 'In Honour of Roden' (1945), 'Orpheus' (1948), 'A ruined city' (1953), a monument to Van Gogh (1961). In 1950, he was awarded Grand Prix in sculpture at Venice Bienalle. In 1960, he was awarded the Grand National Prize of France in art. In 1966, his retrospective exhibition was held in Art Museum of Zurich, he was made a Chevalier of the Legion of Honor.

In 1982, the artist's museum was opened at his house in rue d'Assa in Paris.

Chagall, Marc
(1887, Vicebsk — 1985, Saint-Paul-de-Vence)

Graphic artist, painter, scenographer.

He was born into a family of retail traders and studied at Vicebsk city four-class school and at the drawing school of Y. Pen. In 1907, he went to St. Petersburg where entered the Drawing School at the Imperial Society for Encouraging Arts directed by N. Roerich. He studied in St. Petersburg at Zvatseva School of Drawing and Painting where L. Bakst and M. Dobuzhinsky were his teachers.

In 1911, he moved to Paris, attended classes at the academies Grand Chaumiere and La Palette. In 1912, Chagall settled at the artists' commune 'La Ruche'; exhibited his first works at Salon des Independants and at Autumn Salon.

After he returned to Vicebsk, in 1915 he presented his works at the exhibition 'The year 1915'. After moving to Petrograd he worked at the military and industrial committee. In 1916, he joined the Jewish Association for Encouraging Arts. In 1918, by the decision of the People's Commissariat of Enlightenment he was appointed its authorized representative for arts in Vicebsk guberniya (province) and returned to Vicebsk. In 1919–1920, he headed People's Art School which he founded in Vicebsk. In 1920, he moved to Moscow after the conflict at the School and started cooperating with the State Jewish Chamber Theatre. In 1921–1922, he taught at the school for orphans in Malahovka near Moscow.

In 1922, he left for Berlin and in 1923 moved to Paris. In 1924, Chagall's first personal exhibition was opened at the Barbazange-Hodebert gallery in Paris.

In 1931, Chagall visited Palestine and started to work on illustrations to the Old Testament. In 1933, at the exhibition 'Bolshevism in culture' in Manheim which was held by the Nazis; the works by Chagall were subjected to auto-da-fe.

From 1941 till 1947, the artist lived in the USA.

From 1958 till 1959, by the request of Grand Opera he produced the scenery and costumes to the M. Ravel's ballet 'Daphnis et Chloé'. In 1964, a plafond for the Grand Opera in Paris and a stained glass 'Peace' for the UN building in New York, based on the artist's sketches, were made. In 1973, Chagall visited Moscow and Leningrad where the exhibition of his works was held at the Tretyakov gallery. In 1977, Chagall was awarded the Great Cross of the Legion of Honour.

Yudovin, Solomon
(1892, Bešenkovičy of Vicebsk region — 1954, Leningrad)

Graphic artist, ethnographer, representative of 'Jewish Renaissance' and Modern.

In 1906, S. Yudovin was admitted to Vicebsk School of Drawing and Painting of Y. Pen. In 1910, he moved to St. Petersburg, studied at Drawing School of the Society for Encouraging Arts (headed by N. Roerich) and at the same time studied at private studios of M. Bernstein and later of M. V. Dobuzhinsky (1911–1913). In 1918, he returned to Vicebsk where graduated from Artistic

and Practical Institute. He taught special subjects at the graphic studio of that institute, at People's Art School and Jewish Pedagogical Tekhnikum. He directed an art circle at I. L. Perets youth club. In August–September 1923, Artistic and Practical Institute was reorganized into the Art Tekhnikum and a conflict between the teachers and the new director emerged. On 23 September 1923, Y. Pen, S. Yudovin, Ya. Minin and a group of students left the Institute. In 1923, Yudovin was invited to Petrograd to take the post of the academic secretary and the curator at the Museum of the St. Petersburg Jewish History and Ethnography Society. During the war he lived until mid-1942 in Leningrad during the blockade and then he was evacuated to the Karabikha village near Yaroslavl.

Two principal trends co-exist in S. Yudovin's art works. The first one is related to his activity in An-sky's expeditions aimed at safeguarding traditions of Jewish art. The other trend was suggested by Vicebsk Art School which matched the general with the specific, while documentary details did not lower the symbolic meaning of a work. In the 1930s and 1940s, Yudovin was working primarily in the genre of engravings (xylography and linocut) and that of illustration.

Azgur, Zair

(see section '20th century. Metamorphoses', p. 492).

Пэн Юдаль

Партрэт Марка Шагала. 1914 (?) г. Палатно на ДВП, алей. 57,5×42,5 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Пэн Юдель

Портрет Марка Шагала. 1914 (?) г. Холст на ДВП, масло. 57,5×42,5 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Pen, Yudel

Portrait of Marc Chagall. 1914 (?). Oil on canvas laid on fiberboard. 57.5×42.5 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Пэн Юдаль

Аўтапартрэт з Музай і Смерццю. 1924 г. Палатно, алей. 214×137 см
Віцебскі мастацкі музей (філіял Віцебскага абласнога краязнаўчага музея)

Пэн Юдель

Автопортрет с Музой и Смертью. 1924 г. Холст, масло
Витебский художественный музей (филиал Витебского областного краеведческого музея)

Pen, Yudel

Self-portrait with Muse and Death. 1924. Oil on canvas. 214×137 cm
Viciebsk Art Museum (affiliate of Viciebsk Regional Museum of Local History)

Пэн Юдаль

Хатка з козачкай. Эцюд да твора «Сват». 1925 (?) г. Папера на кардоне, алей. 44×65,5 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Пэн Юдель

Домик с козочкой. Этюд к произведению «Сват». 1925 (?) г. Бумага на картоне, масло. 44×65,5 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Pen, Yudel

A house with a goat. Study to the 'Matchmaker'. 1925 (?). Oil on paper laid on cardboard. 44×65.5 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Зевін Леў

Вечаровае сонца. Эцюд. 1939 г. Палатно, алей. 29×40 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Зевин Лев

Вечернее солнце. Этюд. 1939 г. Холст, масло. 29×40 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Zevin, Lev

Evening sun. Study. 1939. Oil on canvas. 29×40 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Зевін Леў

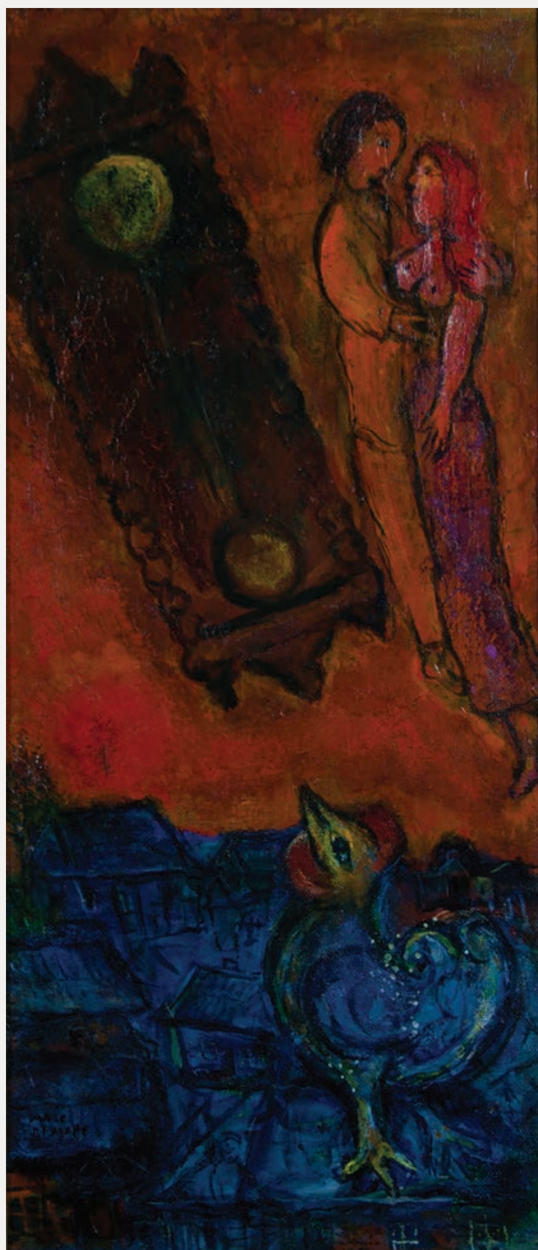
Панадворак. 1940 г. Кардон, алей. 19×24,4 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Зевин Лев

Дворик. 1940 г. Картон, масло. 19×24,4 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Zevin, Lev

A yard. 1940. Oil on cardboard. 19×24.4 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Шагал Марк

Гадзіннік на палаючым небе. 1947–1950 гг. Палатно, алей. 69,7×30,5 см
Карпаратыўная калекцыя Белгазпрамбанка

Шагал Марк

Часы на пылающем небе. 1947–1950 гг. Холст, масло. 69,7×30,5 см
Корпоративная коллекция Белгазпромбанка

Chagall, Marc

Clock in the Flaming Sky. 1947–1950. Oil on canvas. 69.7×30.5 cm
Corporate collection of Belgazprombank

Шагал Марк

Закаханыя. 1981 г. Кардон, гуаш, акварэль, пастэль. 59,8×79,7 см
Карпаратыўная калекцыя Белгазпрамбанка

Шагал Марк

Влюбленные. 1981 г. Картон, гуашь, акварель, пастель. 79,7×59,8 см
Корпоративная коллекция Белгазпромбанка

Chagall, Marc

Couple in Love. 1981. Gouache, water-colour, pastel on board. 59.8×79.7 cm
Corporate collection of Belgazprombank

Юдовін Саламон

Дробны гандаль. 1929 г. Папера, свінцовы аловак. 55×36,3 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Юдовин Соломон

Мелочная торговля. 1929 г. Бумага, свинцовый карандаш. 55×36,3 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Yudovin, Salamon

Retail trade. 1929. Lead pencil on paper. 55×36.3 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Юдовін Саламон

Майстэрня абутку. 1929 г. Папера, туш, пяро. 36×55 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Юдовин Соломон

Мастерская обуви. 1929 г. Бумага, тушь, перо. 36×55 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Yudovin, Salamon

A shoe repair shop. 1929. Indian ink and nib on paper. 36×55 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Мінін Яфім

Аўтаэкслібрыс
1927–1929 гг. Папера, ксілаграфія. А. 8,7×7 см; В. 6×4,2 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Минин Ефим

Автоэкслибрис
1927–1929 гг. Бумага, ксилография. Л. 8,7×7 см; И. 6×4,2 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Minin, Yafim

The artist's book-plate
1927–1929. Xylography on paper. Sheet 8.7×7 cm; image 6×4.2 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Мінін Яфім

Экслібрыс Аляксандра Ануфрыевіча Шлюбскага
1927–1929 гг. Папера, ксілаграфія. А. 10,5×8,6 см; В. 7,8×5,6 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Минин Ефим

Экслибрис Александра Ануфриевича Шлюбского
1927–1929 гг. Бумага, ксилография. Л. 10,5×8,6 см; И. 7,8×5,6 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Minin, Yafim

A book-plate for Alyaksandr Anufrievich Shliubsky
1927–1929. Xylography on paper. Sheet 10.5×8.6 cm; image 7.8×5.6 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Мінін Яфім

Экслібрыс Мікалая Іванавіча Каспяровіча
1927–1929 гг. Папера, ксілаграфія. А. 8,8×7 см; В. 8×6,2 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Минин Ефим

Экслибрис Николая Ивановича Касперовича
1927–1929 гг. Бумага, ксилография. Л. 8,8×7 см; И. 8×6,2 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Minin, Yafim

A book-plate for Mikalay Ivanavich Kaspyarovich
1927–1929. Xylography on paper. Sheet 8.8×7 cm; image 8×6.2 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Цадкін Восіп

Бойка з драконам Гесперыд. 1960 г. Папера, літаграфія. А. 53×69 см; В. 45,5×62 см
Прыватная калекцыя

Цадкин Осип

Схватка с драконом Гесперид. 1960 г. Бумага, литография. Л. 53×69 см; И. 45,5×62 см
Частная коллекция

Zadkine, Ossip

Fight against Dragon of Hesperides. 1960. Lithography on paper. Sheet 53×69 cm; image 45.5×62 cm
Private collection

Цадкін Восіп

Малая П’ета. 1960-я гг. Бронза, ліццё, чорны лак. 28×29,8×18,8 см
Карпаратыўная калекцыя Белгазпрамбанка

Цадкин Осип

Малая Пьета. 1960-е гг. Бронза, литье, черный лак. 28×29,8×18,8 см
Корпоративная коллекция Белгазпромбанка

Zadkine, Ossip

Small Pietá. Cast bronze with black varnish. 28×29.8×18.8 cm
Corporate collection of Belgazprombank

Азгур Заір

Партрэт мастака А. Бразера. 1934 г. Таніраваны гіпс. 84,5×35×34,5 см
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Азгур Заир

Портрет художника А. Бразера. 1934 г. Тонированный гипс. 84,5×35×34,5 см
Национальный художественный музей Республики Беларусь

Azgur, Zair

Portrait of A. Brazer, an artist. 1934. Tinted gypsum. 84.5×35×34.5 cm
National Art Museum of the Republic of Belarus

Імянны паказальнік аўтараў твораў, уключаных у каталог

Именной указатель авторов произведений, включенных в каталог

Index of the authors of art works included into the catalogue

Змест*

* Усе матэрыялы ў каталозе прыводзяцца на трох мовах — беларускай, рускай і англійскай.

ДЗЕСЯЦЬ СТАГОДДЗЯЎ МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ
ДЕСЯТЬ ВЕКОВ ИСКУССТВА БЕЛАРУСИ
TEN CENTURIES OF ART IN BELARUS

З музейных, прыватных збораў
і карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк»

Каталог выстаўкі
27.03–10.07.2014

На беларускай, рускай і англійскай мовах

Дызайн вокладкі
Уладзімір Цэслер

Дызайн макета каталога і вёрстка
Ігар Бандаровіч

Фотаздымкі экспанатаў:
Аляксандр Аляксееў,
Алег Лукашэвіч,
Дзмітрый Казлоў

У выданні выкарыстаны фотаздымкі:
з архіваў
Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь,
Віцебскага абласнога краязнаўчага музея,
Беларускага тэлеграфнага агенцтва,
выдавецтва «Чатыры чвэрці»,
а таксама з асабістых архіваў
калекцыянера Аляксандра Радаева,
аўтараў артыкулаў каталога і інтэрнэт-крыніц

Кіраўнік выдавецкага праекта
Ліліяна Анцух
Каардынатар выдавецкага праекта
Наталля Карасёва

ART CORPORATION

Выдадзена пры ўдзеле
Цэнтра візуальных
і выканальніцкіх мастацтваў

www.artcorporation.by

Навуковы рэдактар каталога
Лазука Барыс Андрэевіч,
кандыдат мастацтвазнаўства

Аўтары ўступных артыкулаў:
Святлоў Барыс Уладзіміравіч,
Бабарыка Віктар Дзмітрыевіч,
Пракапцоў Уладзімір Іванавіч,
Шчасны Уладзімір Рыгоравіч

Аўтары артыкулаў у раздзелах:
Бажэнава Вольга Дзмітрыеўна,
Ярашэвіч Аляксандр Адамавіч,
Вакар Людміла Уладзіміраўна,
Мальдзіс Адам Іосіфавіч,
Усава Надзея Міхайлаўна,
Шыркайтэ Іаланта,
Шышанаў Валерый Аляксеевіч,
Лісаў Аляксандр Генадзевіч,
Крэпак Барыс Аляксеевіч,
Гвоздзеў Сяргей Міхайлавіч,
Шчасны Уладзімір Рыгоравіч,
Вайцэхоўская Валянціна Уладзіміраўна,
Жук Валерый Іванавіч,
Архіпава Вольга Анатольеўна,
Шаранговіч Наталля Васільеўна

Укладанне біяграфій:
Ваніцкая Ніна Анатольеўна,
Анцух Ліліяна Фёдараўна,
Анісавец Лаліта Аляксандраўна

Пераклад на англійскую мову:
У. Р. Шчасны,
Н. Ю. Карасёва,
С. В. Анцух,
А. В. Конышава

Рэдактар перакладаў
Марк Кроўлі

Пераклад на беларускую мову:
Н. А. Ваніцкая,
Л. Ф. Анцух

Рэдактары:
Л. Ф. Анцух,
Л. А. Анісавец,
Н. А. Ваніцкая

Карэктар
Н. А. Ваніцкая

Падпісана ў друк 10.03.2014. Фармат 60×90/8.
Папера мелаваная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 79,0. Ул.-выд. арк. 93,84.
Заказ № . Тыраж 600 экз.

ТДА «Выдавецтва “Чатыры чвэрці”».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюдніка друкаваных выданняў
№ 1/139 ад 08.01.2014, № 3/219 ад 21.12.2013.
Вул. Б. Хмяльніцкага, 8-215, 220013, Мінск.
Тэл./факс: 331-25-42. E-mail: info@4-4.by

Надрукавана ў тыпаграфіі ТАА «Поликрафт».
Вул. Кнорына, 50, корп. 4, к. 401а, 220103, Мінск.
ЛП 02330/0494199 ад 03.04.2009.